

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Л.М.Тарасюк. Особливості становлення міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку. У статті розглянуто теоретико-методологічні засади формування міжособистісної взаємодії у дітей віком від 3 до 7 років. Досліджено розвиток поглядів вітчизняної психології на детермінанти групової поведінки дітей дошкільного віку. Розглянуто підходи вітчизняних та іноземних науковців до пояснення етапів розвитку особистості молодшого дошкільника та, зокрема, його соціалізації в колективі однолітків. Досліджено характеристики етапів розвитку міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку. Охарактеризовано ігровий процес як середовище формування розвитку навичок міжособистісної взаємодії. Визначено основні детермінанти становлення особистості дошкільника.

Ключові слова: вікова психологія, психологія дошкільного віку, пізнавальна діяльність, особистість, соціалізація, спілкування, міжособистісна взаємодія, розвиток дитини.

Л.М.Тарасюк. Особенности становления межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста. В статье рассмотрены теоретико-методологические основы формирования межличностного взаимодействия у детей от 3 до 7 лет. Исследовано развитие взглядов отечественной психологии на детерминанты группового поведения детей дошкольного возраста. Рассмотрены подходы отечественных и зарубежных учёных к объяснению этапов развития личности младшего дошкольника и, в частности, особенностей его социализации в коллективе сверстников. Исследованы характеристики этапов развития межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста. Охарактеризован игровой процесс как среда формирования развития навыков межличностного взаимодействия. Определены основные детерминанты становления личности дошкольника.

Ключевые слова: возрастная психология, психология дошкольного возраста, познавательная деятельность, личность, социализация, общение, межличностное взаимодействие, развитие ребёнка.

Постановка проблеми. Відносини з іншими людьми зароджуються і найбільш інтенсивно розвиваються в дитячому віці. Досвід цих перших відносин є фундаментом для подальшого розвитку особистості дитини, оскільки визначає особливості її ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

Спілкування з однолітками – необхідна умова психічного розвитку дитини. Потреба в спілкуванні рано стає її основною соціальною потребою. Спілкування з однолітками відіграє найважливішу роль в житті дошкільника. Воно є умовою формування громадських якостей особистості дитини, проявом і початком розвитку колективних взаємин дітей. Міжособистісні відносини виникають і найбільш інтенсивно розвиваються в дитячому віці, оскільки з самого народження дитина живе серед людей і неминуче вступає з ними в контакт. Цим визначається необхідність фахового спостереження за нормальним перебігом процесу соціалізації дітей дошкільного віку.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання онтогенезу спілкування та впливу міжособистісних взаємин на емоційний та психічний розвиток дитини, на формування її особистості в цілому користуються активним інтересом дослідників. У вітчизняній та російській психологічних школах увагу на їх дослідженні зосереджували такі науковці: Л. Виготський, Я. Коломінський, Г. Костюк, М. Лісіна, С. Максименко, В. Мухіна, Р. Павелків, Т. Піроженко, А. Рояк та багато інших.

Зокрема, особливості міжособистісних взаємин дітей з дорослими та однолітками в різних видах діяльності розглядали М. Єлагіна, О. Смірнова (в пізнавальній діяльності), Т. Антонова, Н. Короткова, Н. Пантіна (в ігровій діяльності), О. Кононко, Т. Піроженко, Р. Терещук (в спільній самостійній діяльності); особливості самоідентифікації дітей дошкільного віку в системі взаємин з однолітками та дорослими вивчали М. Боришевський, О. Венгер, Д. Ельконін, А. Ружська, Г. Счастлива та багато інших.

Віддаючи належне внеску попередників, відзначимо, що у зв'язку з переходом до інформаційно-технологічного суспільства, міжособистісна взаємодія дітей дошкільного віку набуває певних особливостей, що й зумовлює потребу в пошуку шляхів для подолання перешкод їх соціалізації.

Мета написання статті полягає у визначенні особливостей та основних характеристик процесу становлення міжособистісної взаємодії серед дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У радянській школі психології в 60-70-х роках ХХ ст. проблема міжособистісних відносин дошкільнят розглядалася, в основному, в межах соціально-психологічних досліджень, де основним предметом були структура і вікові зміни дитячого колективу [1, 2]. Основним об'єктом цих досліджень була група дітей, але не особистість окремої дитини. Міжособистісні відносини розглядалися

як виборчі уподобання одних дітей перед іншими і оцінювалося в основному лише кількісно (за числом виборів, за їх стійкістю, тощо). Міжособистісні відносини зводилися до оцінних: одноліток виступав як предмет емоційної, усвідомленої або ділової оцінки [2]. Суб'єктивний образ іншої людини, уявлення дитини про ровесника, якісні, психологічні особливості інших людей залишалися за межами даних досліджень.

Цю прогалину частково було заповнено в працях [4, 3], в яких з'ясувалися вікові особливості сприйняття дошкільнятами людей, розуміння емоційного стану людини, впливу соціальних категорій і еталонів на сприйняття інших і т.п. Головним предметом цих досліджень були сприйняття, розуміння і пізнання дитиною людей. Ставлення до оточуючих набувало виразної когнітивістської орієнтації: інша людина розглядалася як предмет пізнання. Характерно, що ці дослідження проводилися в лабораторних умовах поза реальним контекстом спілкування і взаємодії дітей дошкільного віку.

Також необхідно відзначити, що попри відсутність чіткого та однозначного визначення поняття міжособистісних відносин, на що вказувала ще Л. Божович, визнаючи, однак, важливість його використання при вивченні особистості дитини, вітчизняна психологія активно оперувала цим поняттям у досить різноманітних контекстах. Так, Л. Виготський висунув ідею інтеріоризації відносин як обов'язкового елемента розвитку особистості дитини. С. Рубінштейн розцінював ставлення однієї людини до іншої як таке, котре у дитини генетично передусім ставленню до себе. Для В. М'ясищева це була система індивідуальних вибіркових зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, а для А. Петровського – багаторівнева система міжособистісних взаємин. Широко використовується це поняття і в дослідженнях фахівців з дитячої психології (О. Запорожцем і Я. Неверович; Я. Коломінським, І. Дубровіною, В. Котирло, Т. Репіною та іншими), в роботах яких воно набуває двоякого змісту: як зв'язок, залежність, отже – як взаємовідношення, спілкування; як думка, оцінка і, нарешті – як соціальне налаштування, ціннісна орієнтація.

Дослідники (М. Дяченко, Л. Кандибович, Я. Коломінський) пропонують таку структуру міжособистісної взаємодії: 1) певні спонукання (інтерес, розуміння потреби у взаємодії, співробітництві, спілкуванні тощо); 2) певна поведінка (мова, дії, жести, міміка і т.п.); 3) емоції і почуття (задоволення від спілкування, симпатія чи антипатія, взаємна атракція або негативні стани та

ін.); 4) пізнання (сприймання іншого, мислення, уява, уявлення); 5) саморегуляція, воля (витримка при відсутності взаєморозуміння, володіння собою у випадку конфлікту, надання допомоги іншим у важкій ситуації тощо) [5].

Значну кількість експериментальних досліджень було присвячено реальним, практичним контактам дітей і їх впливові на становлення відносин. Серед цих досліджень можна виділити два основні теоретичні підходи:

- концепцію діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин (А.В. Петровський);
- концепцію генезису спілкування, в якій взаємини дітей розглядалися як продукт діяльності (М.І. Лісіна).

У теорії діяльнісного опосередкування головним предметом розгляду є група, колектив. Група досягає своєї мети через конкретний предмет діяльності і, тим самим змінює себе, свою структуру і систему міжособистісних відносин. Характер і напрямок цих змін залежить від змісту діяльності і цінностей, прийнятих групою, яка, таким чином, нерозривно пов'язана з особистістю: в особистості проявляється групове, в груповому – особистісне.

Стосовно дитячої групи, то Т. Репіна виділяє наступні структурні одиниці:

- поведінкову. До неї відносяться спілкування, взаємодія в спільній діяльності і поведінка члена групи, адресовані іншому;
- емоційну (міжособистісні відносини). До неї відносяться ділові відносини (у ході спільної діяльності), оціночні (взаємне оцінювання дітей) і власне особистісні відносини. Т. Репіна передбачає, що у дошкільнят проявляється феномен взаємозв'язку і взаємопроникнення різного виду відносин;
- когнітивна (гностична). До неї відносяться сприйняття і розуміння дітьми один одного (соціальна перцепція), результатом яких є взаємні оцінки і самооцінки (хоча тут присутнє й емоційне забарвлення, яке виражається у вигляді упередженості сприйняття однолітка дошкільником через ціннісні орієнтації групи і специфіку особистості сприймає) [7].

Процес розвитку особистості дошкільника, описаний В. Мухіною через механізми ідентифікації – відокремлення, дозволяє визначити роль взаємин з однолітками в цьому розвитку. З одного боку, в старшому дошкільному віці в групі дітей вперше складається громадська думка і виникає явище конформності: діти починають прислухатися до думки однолітка і підкорюватися

думці більшості. З другого боку, порівнюючи себе з однолітками, дитина починає виділяти себе, свою позицію, відрізняючи її від позиції інших.

В багатьох дослідженнях відзначається, що до старшого дошкільного віку складаються стійкі способи ставлення дітей один до одного. Так, Є. Суботинський вважає, що взаємини дошкільнят з однолітками характеризуються, з одного боку, імпульсивністю і безпосередністю, а з другого боку, інертністю і стереотипністю [6].

У методичних рекомендаціях, складених Т. Сенько, було розроблено метод спостереження за міжособистісною взаємодією дітей, в основу якої було покладено парні характеристики ставлення людини до людини: домінування-підпорядкування; позитивність-негативність. Характеристики домінування-підпорядкування фігурують в двох вимірах: сильне домінування – сильне підпорядкування; слабе домінування – слабе підпорядкування. Різні поєднання цих характеристик проявляються у вербальному плані і в плані дій. Поєднуючи ці характеристики, Т. Сенько виділяє 16 форм взаємодії з оточуючими, які виявляються в різних видах активності: керує, допомагає, підпорядковується, довіряється, спрямовує, хвалить, погоджується, надихається, змушує, нападає, поступається, терпить, наказує, лає, слухається, переживає. Комбінація цих параметрів розширює уявлення про взаємодію, однак характеристика домінування – підпорядкування не обіймає всього обсягу можливих відносин. Аналізуючи класифікації відносин, запропоновані К. Хорні («до людей», «від людей», «проти людей»), П.М. Єршовим («прилаштування зверху», «прилаштування знизу», «прилаштування нарівні»), можна виділити підставу, що стоїть за ними, та дозволяє сконструювати цілісний простір орієнтації взаємин.

Спостереження за поведінкою дошкільнят дозволяє визначити, які мотиви для них найбільш характерні. Одні діти постійно змагаються з однолітками, намагаючись бути першими – у них переважає егоїстична мотивація. Інші намагаються всім допомогти, для них головне – інтереси групи, загальна гра. Це дитина з альтруїстичною мотивацією. Для третіх важливим є кожне зауваження, кожна вимога дорослого, який виступає в ролі вчителя – у них сильним виявляється мотив досягнення успіху.

Все вищенаведене стало теоретико-методологічною основою проведеної в даному дослідженні характеристики етапів розвитку міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку.

Серед усіх досягнень психічного розвитку дитини в дошкільному віці в якості головного, зазвичай, виділяють довільність,

тобто здатність управляти своїми діями, контролювати їх. Цей переломний момент можна розглядати як тимчасовий кордон між трьома етапами в розвитку спілкування дітей. Ці етапи за аналогією зі сферою спілкування із дорослими є формами спілкування дошкільнят з однолітками.

Перша форма – емоційно-практичне спілкування з однолітками (2-4 роки життя). Потреба в спілкуванні з однолітками формується в ранньому віці. На 2-му році у дошкільнят спостерігається інтерес до інших дітей, підвищена увага до їх діяльності, а до кінця 2-го року з'являється прагнення привернути увагу однолітка до себе, продемонструвати свої досягнення і викликати його відповідну реакцію. У півтора-дворічному в репертуарі дітей з'являються особливі ігрові дії, в яких виражається ставлення до ровесника як до рівного партнера, з яким можна гратися, змагатися, пустувати [12].

Особливе місце в такій взаємодії займає наслідування. Діти ніби «заражають» один одного загальними рухами, загальним настроєм і через це відчують єдність. Наслідуючи однолітка, дитина привертає до себе його увагу і завойовує прихильність. У таких наслідувальних діях малюки не обмежуються ніякими нормами; вони приймають химерні пози, перекидаються, кривляються, верещать, регочуть, стрибають від захвату. Причому всі ці наслідувальні дії супроводжуються надзвичайно яскравими емоціями.

Мабуть, така взаємодія дає дитині відчуття своєї подібності з іншою, рівною їй істотою, яка викликає бурхливу радість. Емоційно-практична взаємодія, що протікає у вільній, нічим не регламентованій формі, створює оптимальні умови для усвідомлення і пізнання самого себе. Відзеркалюючись в інших, малюки краще виділяють самих себе, отримують наочне підтвердження своєї активності і унікальності. Отримуючи від однолітка відповідну реакцію і підтримку, дитина реалізовує свою самотність, що стимулює її ініціативність в подальшому.

У молодшому дошкільному віці зміст потреби в спілкуванні зберігається в тому вигляді, в якому вона сформувалася до кінця раннього віку: дитина чекає від однолітка співучасті в своїх забавах і жадає самовираження. Їй необхідно і достатньо, щоб одноліток приєднався до її витівок і, діючи з ним разом або поперемінно, підтримував і посилював загальні веселощі.

Кожен учасник такого емоційно-практичного спілкування стурбований перш за все тим, щоб привернути увагу до себе й отримати емоційний відгук партнера. В одноліткові діти сприймають лише ставлення до себе, а його самого (його дії, бажан-

ня, настрій), як правило, не помічають. Інша дитина є для них своєрідним дзеркалом, в якому вони бачать тільки себе [12].

Емоційно-практичне спілкування є вкрай ситуативним як за своїм змістом, так і за засобами. Воно цілком залежить від конкретних обставин, в яких відбувається взаємодія, і від практичних дій партнера. Характерним є те, що введення в ситуацію привабливого предмета може зруйнувати взаємодію дітей; вони переключають увагу з однолітка на предмет або ж б'ються через нього. На даному етапі спілкування дітей ще не пов'язане з їх предметними діями і відділене від них. Основними засобами спілкування є експресивно-виразні рухи. Після трьох років спілкування все більше опосередковується мовленням, однак мова поки вкрай ситуативна і може бути засобом спілкування тільки при наявності зорового контакту і виразних рухів.

Ситуативно-ділова форма спілкування однолітків формується приблизно з 4-х років і до 6-тирічного віку. Після чотирьох років у дітей (особливо у тих, хто відвідує дитячий садок) однолітки за своєю привабливістю починають випереджати дорослих і займають все більше місця в житті. Нагадаємо, що цей вік є періодом розквіту рольової гри. Сюжетно-рольова гра стає колективною – діти воліють грати разом, а не поодиноці [8].

Характер соціальної активності й ініціативності дошкільнят в сюжетно-рольових іграх обговорювався в роботах Т. Репіної, А. Рояк, В. Мухіної та інших. Дослідження цих авторів показують, що становище дітей в рольовій грі не є однаковим – одні виступають в ролі ведучих, інші – в ролі ведених. Перевага дітей і їх популярність в групі залежать від здібності вигадувати та організувати спільну гру [9, 10, 11].

Дошкільнята виразно поділяють рольові і реальні відносини, причому реальні відносини спрямовані на загальну для них справу – гру. Отож, головним змістом спілкування дітей в середньому дошкільньому віці стає ділова співпраця.

Поряд з потребою в співпраці виразно виділяється потреба у визнанні та повазі однолітків. Дитина прагне залучити увагу інших, чуйно ловить їх погляди та мімічні ознаки ставлення до себе, демонструє образ у відповідь на неувагу або неприязнь партнерів. «Невидимість» однолітка перетворюється в пильний інтерес до всього, що той робить. Діти уважно і ревниво спостерігають за діями один одного, постійно оцінюють і часто критикують партнерів, гостро реагують на оцінку дорослого, дану іншій дитині. У чотири-п'ятирічному віці вони часто запитують у дорослих про успіхи їх товаришів, демонструють свої переваги,

намагаються приховати від інших дітей свої невдачі. У цей період деякі діти засмучуються, бачачи заохочення однолітка, і радіють при його невдачах [8].

Все це дозволяє говорити про якісну перебудову ставлення до однолітка в середньому дошкільному віці. Суть цієї перебудови полягає в тому, що дошкільник починає ставитися до себе через іншу дитину. Одноліток стає предметом постійного порівняння з собою. Це порівняння спрямовано не на виявлення спільних рис (як у трирічних), а на протиставлення себе іншому. Тільки через порівняння своїх конкретних чеснот (навичок, умінь) дитина може оцінити і затвердити себе як володаря певних якостей, які важливі не самі по собі, а тільки в порівнянні з іншими і в очах іншого. Дитина починає дивитися на себе «очима однолітка». Отже, в ситуативно-діловому спілкуванні з'являється конкурентне, змагальне начало.

Наприкінці дошкільного віку у багатьох (але не у всіх) дітей складається нова форма спілкування, яка була названа позаситуативно-діловою. До 6-7 років значно зростає кількість позаситуативних контактів. Близько половини мовних звернень до однолітка набуває позаситуативного характеру. Діти розповідають один одному про те, де вони були і що бачили, діляться своїми планами або вподобаннями, дають оцінки якостям і вчинкам інших. У цьому віці знову стає можливим «чисте спілкування», не опосередковане предметами і діями з ними. Діти можуть тривалий час розмовляти, не здійснюючи при цьому ніяких практичних дій [8].

Все більше контактів здійснюється на рівні реальних відносин, і все менше – на рівні рольових.

До шести років значно зростає здатність дошкільнят до співпереживання одноліткам, прагнення допомогти іншій дитині або поділитися з нею. Характерно, що всі ці дії, спрямовані на підтримку однолітків, як правило, супроводжуються позитивними емоціями – посмішкою, поглядом в очі, жестами, вираженням симпатії і близькості. Часто всупереч правилам гри діти намагаються допомогти своїм партнерам, виправдати їх дії перед дорослими, захистити їх від покарання. Все це може свідчити про те, що поведінка, спрямована на однолітка, збуджується не лише прагненням дотриматися моральної норми, але, перш за все, безпосереднім ставленням до іншого.

Безкорисливе бажання допомогти однолітку, щось подарувати або поступитися йому, безоціночна емоційна залученість в його дії можуть свідчити про те, що у старшому дошкільному віці формується особливе ставлення до іншої дитини, яке можна

назвати особистісним. Суть цієї взаємодії полягає в тому, що одноліток стає не тільки партнером по спільній діяльності, якому віддається перевага, не тільки предметом порівняння з собою і засобом самоствердження, але й самоцінною цілісною особистістю. Порівняння себе з однолітком і протиставлення йому перетворюються у внутрішню спільність, яка робить можливими більш глибокі міжособистісні відносини [8, 12].

Низка авторів наголошує, що вирішальним фактором розвитку продуктивних взаємин дитини з однолітками є її успішність у спільній діяльності: ігровій або трудовій (Я. Коломінський, В. Мухіна, Т. Репіна, А. Рояк, Т. Сенько та ін.).

Так у своїх роботах американський психолог Т.Шибутані, розвиваючи цю думку, зазначає, що діти, яких батьки утримують від ігор з однолітками, часто в житті відчують труднощі під час міжособистісної взаємодії. Він писав, що тільки «... група рівних привчає дитину до взаємних вчинків і суворо виправляє помилки». Т.Шибутані висловлював припущення про те, що відсутність такого досвіду спілкування дитини з однолітками, пригупляє здатність розуміти інших людей [14].

Гра дошкільнят є багатоплановим, багатопластовим утворенням, яке породжує різні типи дитячих відносин: сюжетні (або рольові), реальні (або ділові) і міжособистісні відносини. У дошкільньому віці провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, а спілкування стає її частиною й умовою. З точки зору Д. Ельконіна, гра є соціальною за своїм змістом, за своєю природою, за своїм походженням, тобто виникає з умов життя дитини в суспільстві » [6].

Гру також можна розглядати як своєрідну форму спілкування дорослого з дітьми, в якій дорослий одночасно є і організатором, і учасником гри. У кожній, навіть найпростішій грі, обов'язково є правила, які організують і регулюють дії дитини. Вони певним чином обмежують спонтанну, імпульсивну активність малюка, ситуативність його поведінки.

Участь в іграх дітей дорослого в тій чи іншій ролі робить їх соціально багатшими як за змістом, так за різноманітністю тих соціальних дій, які виконують діти, наслідуючи дорослого. Крім того, останній привертає увагу дітей до тих позитивних емоційних взаємин (ігрових і реальних), які виявив хтось з дітей під час гри, схвалює найменші прояви гуманних почуттів. Тісно пов'язана з грою трудова діяльність дошкільника. Тут, як і в грі, вихователь є зразком для наслідування: показує не тільки прийоми роботи, але і приклад взаємодії з іншими.

Висновки. Бажання і вміння співпрацювати, потреба в спілкуванні, соціальний статус дитини в групі – це важливі моменти, які вимагають спеціальної уваги як батьків, так і педагогів. Якісна своєрідність міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку полягає в нерозривному зв'язку ставлення людини до оточуючих і до самої себе.

Дошкільне дитинство є періодом первісного становлення особистості, періодом розвитку особистісних механізмів і утворень. Особистість дитини починає формуватися саме в цей цікавий і складний період. Основну роль в психічному розвитку, становленні особистості відіграє взаємодія дитини з середовищем і, в першу чергу, з соціальним оточенням, засвоєння нею досвіду дорослих в ігровій та навчальній діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі практики формування міжособистісної взаємодії серед вихованців старших груп дошкільних навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Познание человека человеком : возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты / А.А. Бодалев, Н. В. Васина. – СПб. : Речь, 2005. – 323 с.
2. Бодалев А.А. Психология общения : избранные психологические труды / А.А. Бодалев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 319 с.
3. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник / В. С. Мухина. – 5-е изд., стер. – М. : Академия, 2000. – 456 с.
4. Коломинский Я.Л. Психология личностных взаимоотношений в детском коллективе. Очерк социальной психологии / Я.Л. Коломинский. – Минск : Нар. Асвета, 1969. – 240 с.
5. Мороз О.І. Формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (в умовах навчально-виховного комплексу «школа-дитячий садок») : автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О.І. Мороз. – К., 2011. – 20 с.
6. Психология личности и деятельности дошкольника / Под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. – Москва : Просвещение, 1965. – 387 с.
7. Репина Т.А. Проблема полоролевой социализации детей : монография / Т. А. Репина ; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 286 с.

8. Репина Т.А. Социально-педагогическая характеристика группы детского сада / Т.А. Репина. – Москва : Просвещение, 1988. – 207 с.
9. Рояк А.А. Эмоциональное благополучие ребенка в группе детского сада // Дошкольное воспитание. – 1977. – №2. – С.54-56.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – Москва ; Санкт-Петербург ; Нижний Новгород : Питер, 2009. – 712 с.
11. Смирнова Е.О. Общение, деятельность и межличностные отношения в концепции М.И. Лисиной // Вопросы психологии. – 2009. – №2. – С.116-124.
12. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками / Е.О. Смирнова. – Москва: Издательский центр «Академия», 2000. – 185 с.
13. Субботский Е. В. Психология отношений партнёрства у дошкольников. – М.: Педагогика, 1976. – 56 с.
14. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани ; Пер. с англ. В. Б. Ольшанского. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 539 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bodalev A.A. Poznanie cheloveka chelovekom : vozrastnoj, gendernyj, jetnicheskij i professional'nyj aspekty / A. A. Bodalev, N. V. Vasina. – SPb. : Rech', 2005. – 323 s.
2. Bodalev A.A. Psihologija obshhenija : izbrannye psihologicheskie trudy / A.A. Bodalev. – 3-e izd., pererab. i dop. – M. : Mosk. psihol.-soc. in-t ; Voronezh : MODJeK, 2002. – 319 s.
3. Vozrastnaja psihologija: fenomenologija razvitija, detstvo, otrochestvo : uchebnik / V. S. Muhina. – 5-e izd., ster. – M. : Akademija, 2000. – 456 s.
4. Kolominskij Ja.L. Psihologija lichnostnyh vzaimootnoshenij v detskom kollektive. Oчерk social'noj psihologi / Ja.L. Kolominskij. – Minsk : Nar. Asveta, 1969. – 240 s.
5. Moroz O.I. Formuvannja mizhosobistisnih vzaemin ditej na etapi perehodu vid starshogo doshkil'nogo do molodshogo shkil'nogo viku (v umovah navchal'no-vihovnogo kompleksu «shkola-ditjachij sadok») : avtoreferat dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / O.I. Moroz. – K., 2011. – 20 s.
6. Psihologija lichnosti i dejatel'nosti doshkol'nika / Pod red. A. V. Zaporozhca, D. B. Jel'konina. – Moskva : Prosveshhenie, 1965. – 387 s.

7. Repina T.A. Problema polorolevoj socializacii detej : monografija / T. A. Repina ; Ros. akad. obrazovanija, Mosk. psihol.-soc. in-t. – M. : Izd-vo Mosk. psihol.-soc. in-ta ; Voronezh : MODJeK, 2004. – 286 s.
8. Repina T.A. Social'no-pedagogicheskaia harakteristika grupy detskogo sada / T.A. Repina. – Moskva : Prosveshhenie, 1988. – 207 s.
9. Rojak A.A. Jemocional'noe blagopoluchie rebenka v gruppe detskogo sada // Doshkol'noe vospitanie. – 1977. – №2. – S.54-56.
10. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – Moskva ; Sankt-Peterburg ; Nizhnij Novgorod : Piter, 2009. – 712 s.
11. Smirnova E.O. Obshhenie, dejatel'nost' i mezhlichnostnye otnoshenija v koncepcii M.I. Lisinoj // Voprosy psihologii. – 2009. – №2. – S.116-124.
12. Smirnova E.O. Osobennosti obshhenija s doshkol'nikami / E.O. Smirnova. – Moskva: Izdatel'skij centr «Akademija», 2000. – 185 s.
13. Subbotskij E. V. Psihologija otnoshenij partnjorstva u doshkol'nikov. – M.: Pedagogika, 1976. – 56 s.
14. Shibutani T. Social'naja psihologija / T. Shibutani ; Per. s angl. V. B. Ol'shanskogo. – Rostov n/D : Feniks, 2002. – 539 s.

L.M. Tarasiuk. Features of preschool children's interpersonal interaction formation. The article envisages the theoretical and methodological basis for the formation of interpersonal interaction in children aged from 3 to 7 years. The need of professional observation of the normal course of the socialization process of children of preschool age is proved. There has been investigated the development of national psychologists' views at the determinants of group behavior of preschool children, in particular, it was found that the main object of study in 60-70 years was a group of children, but not the identity of the individual child. The structure of the concept of «interpersonal interaction» in the works of national scholars was considered to form: motivation, behavior, emotions and feelings, cognition, self-regulation. The approaches of domestic and foreign scholars were considered to explain the stages of personal development and younger preschoolers, including its socialization in a group of peers. The characteristics of stages of preschool children's interpersonal interaction were examined through the forms of communication with peers: the emotional and practical, situation-business, nonsituation-business. It was found that the decisive factor in the development of the productive relationship of the child with peers is his success in joint activity: a game or a labor. The author describes the game as the environment of interpersonal interaction skills

formation. Game can also be viewed as a form of communication with senior children, in which adults are both organizers and participants of the game. Results of the study allowed to identify the main determinants of preschool children's personality.

Key words: age psychology, psychology of preschool age, cognitive activity, identity, socialization, communication, interpersonal interaction, child development.

Отримано: 18.01.2014 р.

УДК 796.2.071.5

А.А. Хижняк

Вікові особливості прояву професійних деформацій в інтерперсональній сфері тренерів-викладачів фізичного виховання

А.А. Хижняк. Вікові особливості прояву професійних деформацій в інтерперсональній сфері тренерів-викладачів фізичного виховання. У статті представлено детермінанти виникнення професійних деформацій у різні періоди професійного становлення. Наведено показники прояву професійних деформацій в інтерперсональній сфері тренерів-викладачів фізичного виховання в залежності від вікового періоду професійної діяльності, на якому вони знаходяться. Зазначено відсотковий показник прояву певних професійних деформацій у конкретних вікових періодах професійного шляху. Розглянуто професійний шлях тренера-викладача фізичного виховання як фактор стресогенного впливу на особистість та комунікативні особливості. Вікові етапи професійного становлення тренера-викладача фізичного виховання визначено як детермінанти професійних деформацій в інтерперсональній сфері.

Ключові слова: інтерперсональна поведінка, професійна деформація, професійна діяльність, тренер-викладач, етапи становлення.

А.А.Хижняк. Возрастные особенности проявления профессиональных деформаций в интерперсональной сфере тренеров-преподавателей физического воспитания. В статье представлены детерминанты возникновения профессиональных деформаций в разные периоды профессионального становления. Приведены показатели проявления профессиональных деформаций в интерперсональной сфере тренеров-